RODICA MARIAN

VIZIUNEA LUI SEXTIL PUŞCARIU ASUPRA EMINESCIANISMULUI

Susținând că împrumuturile „nu devin constitutive pentru personalitatea lui Mihai Eminescu, ci rămân elemente de conştiință suprapuse, prin natura lor poate tocmai contrare substanței sufleteşti intime a poetului", Lucian Blaga (1944, p. 321) abordează fenomenul Eminescu prin analiza determinantelor stilistice abisale descoperite şi în stratul *duhului* nostru popular. Aceste determinante – mai ales aspectul acelui sentiment al destinului care caracterizează singurătatea stelară a ciobanului român – sunt percutant tratate în celebrul studiu intitulat *Spațiul mioritic*. În aceeaşi ordine de idei trebuie reamintite şi concluziile lui D. Popovici privind influențele filosofice sau literare care, la M. Eminescu, au avut funcția „să ajute pe poet să se regăsească", adică să-şi precizeze şi să-şi fortifice spiritul reflexiv şi „înclinările sale originare către absolut şi nemărginire" (Popovici 1968, p. 341).

În contextul exegezei eminesciene, caracterul național al operei poetului a fost şi este o coordonată supralicitată, fără să se axeze întotdeauna pe substanța lirică autentică a autohtonismului. Foarte recent, Ion Vianu confirmă blocada îndărătnică care-l fixează pe Eminescu în postura de „cel mai mare naționalist român", circumscriind naționalismul ca o componentă a ideologiei române şi justificând-o tocmai prin conținutul tutelar al creației eminesciene:

> „Opera lui este impregnată de sentimentul dureros-romantic al degradării naturii întinate de o civilizație odioasă. [...] Eminescu îl vede pe român [...] ca pe un perdant absolut într-o lume în care natura, în splendoare ei virginală, este menită unei esențiale ruini" (Vianu I. 2013).

Citând nişte versuri care deplâng faima trecută a țării, criticul Ion Vianu sesizează numai paseismul poetului, nu şi aplecarea spiritului său spre forța renăscătoare a naturii, ca un element compensator al stării sale sufleteşti. Chiar în citatul ales de critic ca ilustrare a ruinii naturii şi lumii, ca sentiment „adânc şi incurabil melancolic", există, la o atentă lectură semantică, o subiacentă dar reală încredințare a unui rol proteguitor în însăşi simbolistica *codrului*, motiv atât de eminescian, care este în acest context poetic semnificativ augmentat în propensiunea marcată de ultimul vers, respectiv de semnificativa *creştere* a codrilor: *Săracă Țară-de-Sus / Toată faima ți s-a dus. / Acu cinci sute de ai / Numai codru îmi erai, / Împrejur năşteau pustii, / Se surpau împărății, / Neamurile-mbătrâneau, / Crăirile se treceau, / Numai codrii tăi creşteau...*

Receptarea în valorizare analitică a *creşterii codrilor* ca un semn al ruinii şi al degradării civilizației este desigur un reflex al mentalității tipic occidentale care învesteşte un sens pozitiv în viziunea necesar progresistă a lumii, respectiv cel al dez-

BDD-A13542 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:15 UTC)

voltării tehnico-civilizatoare presupusă ca fiind singura salvatoare a evoluției omenirii. Or, în credința mea, mentalitatea eminesciană şi însăşi spiritualitatea sa, modul de înțelegere a ființării în lume la care conştiința poetului aderă provin dintr-un alt areal de simțire şi de gândire, respectiv dintr-un alt areal de concepere a lumii. De fapt, complexitatea personalității lui Eminescu, precum şi mentalitățile pe care le împărtăşea Eminescu au fost teme care au despărțit pe mulți exegeți ai operei sale, radicalizând adesea coordonatele ei fundamentale. Printre emblematicele caracterizări ale eminescianismului sunt, pe de o parte, pesimismul, naționalismul, postura de geniu romantic neînțeles, dar şi, pe de altă parte, elanul vitalist înalt, spiritul reflexiv, entuziast şi optimist, luptător încrezător, observator detaşat, stoic etc. Cum am mai arătat în urmă cu un deceniu (cf. Marian 2003a), în ambivalența eminesciană se inserează şi alte trăsături ale spiritului şi simțirii eminesciene, cum ar fi seninătatea şi un anume sentiment de indiferență, dacă nu chiar de dispreț, față de lumea instituționalizată[1], cu valorile ei de eficiență, ca şi tema constantă a operei eminesciene, observată cu finețe de Ioana Bot, într-un context cu totul deosebit de intențiile noastre, şi care ar fi „aceea a deriziunii oricărui orizont de receptare", temă diferită de „toposul romantic al geniului neînțeles" (Bot 2003, p. 35). Iritarea cu care D. Caracostea taxează opiniile lui T. Vianu, în epoca anilor 1930, contrazicându-le în numele unor repere care favorizează imaginea tipică a geniului romantic, pledează pentru distanța instalată între absolutizarea trăsăturilor romantice „apusene" şi relevarea în compoziția sufletească a lui Eminescu a acelor reacții care vădesc însuşirile sale de om „al acestui pământ răsăritean". T. Vianu, prin lucrarea sa *Poezia lui Eminescu*, este considerat de D. Caracostea ca reprezentant al tinerei generații de cercetători ai operei eminesciene, fiind ilustrativ „pentru erorile la care ajungi când desfaci poezia de expresia ei" (Caracostea 1980, p. 125), acuză nefondată în sine, după opinia mea şi după cum se poate imediat constata, dar motivată de tendința stilisticianului T. Vianu de a pleda pentru un M. Eminescu în opera căruia „soarta rezervată geniului"

> „[...] nu încarcă sufletul său cu sentimentul unei conştiințe ofensate, dar cu atât mai puternice, şi care în epoca marilor pesimişti al Apusului echivalează cu un fel de a afirma viața şi valoarea personalității" (*ibidem*, p. 141).

Această seninătate afirmată de criticul Tudor Vianu şi în exegeza *Luceafărului* nu convine viziunii interpretative în grilă romantică, pentru că nu exaltă personalitatea.

Se cuvine să inserez în această ordine de idei un fapt de istorie literară aproape uitat. Este vorba de textul unui discurs festiv (1909/1974)[2] din tinerețea lui Sextil Puşcariu, eminent lingvist şi critic, care a fost poate primul interpret adecvat al ro-

[1] Disprețul față de lume este un leit-motiv al biografiilor eminesciene, dar acest dispreț este adesea racolat de superbia romantică.

[2] Textul reproduce discursul festiv pe care Sextil Puşcariu l-a rostit în sala teatrului din Cernăuți, în seara zilei de 4 iulie 1909, în cadrul festivalului comemorativ prilejuit de împlinirea a 20 de ani de la moartea lui Eminescu.

BDD-A13542 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:15 UTC)

mânismului eminescian, demonstrat cu obiectivitate, fără patetism şi repudiind notele declamatorii, forţate şi artificial expansive ale criticii vremii. Atunci când S. Puşcariu scria că

> „Eminescu e înainte de toate poet *român*, în nici una din operile literaturii noastre nu se oglindă atât de întreg sufletul românesc, nimene n-a izbutit să cuprindă în versurile sale sinteza tuturor însuşirilor noastre etnice [...]" (Puşcariu 1924, p. 526),

înţelegerea sa asupra marelui poet cuprinde argumente complex adâncite, unele aproape coincidente cu ceea ce mai târziu L. Blaga va defini ca fiind constitutiv pentru personalitatea lui M. Eminescu. Procesul acesta al revelării sufletului românesc începea pentru Sextil Puşcariu cu „cunoaşterea imediată a ţăranului român, al cărui sânge curgea şi în vinele lui", experienţă conştientă şi reală şi în acelaşi timp intuitivă:

> „El a cutreierat toate regiunile locuite de români, a cunoscut poporul vorbind cu el, i-a ascultat tradiţiile, i-a văzut *din proprie intuiţie* obiceiurile, i-a priceput dorinţele şi i-a cules cântecele [subl. n.] (*ibidem*)".

Trebuie să subliniez în acest citat îmbinarea resurselor ce propulsează duhul eminescian în sufletul românesc, intuiţia la care se referă S. Puşcariu nefiind prea depărtată de izvoarele abisal inconştiente invocate de Lucian Blaga.

Am comentat cu alt prilej prioritatea şi caracterul actual valid al poziţiei lui Sextil Puşcariu (Marian 2003b) faţă de geniul eminescian, puterea de a-i contura complexitatea, şi poate, până la urmă, de a-l scoate chiar din orice canon.

Justeţea, acurateţea şi fineţea analizei lui S. Puşcariu se extinde la păgubitoarea exagerare de după M. Eminescu a principiului naţionalităţii în artă, care era atât de măsurat şi demn formulat teoretic de poet, şi mai ales atât de convingător pus în practică în versurile sale, prin care vorbeşte inimii noastre, „unde rămân pe veci săpate impresiile cu adevărat puternice". Sextil Puşcariu subliniază că, în privinţa proiectului şi formulelor conştiinţei etnice, „mintea luminată a lui Eminescu a cunoscut hotare peste care nu putem trece", orice îngroşare conducând la compromiterea ideii naţionale, la nedeplinătatea şi falsificarea ei.

> „Nu putem să ne legăm cu forţa nici de trecutul nostru, nici chiar de glia pe care trăim. Din ele vom scoate numai directiva, încolo mersul gândirii noastre trebuie să fie slobod, motivele de inspiraţie ale unui poet pot fi oaricare [...]" (p. 529).

Mihai Eminescu, spune S. Puşcariu, a fost cel dintâi poet român care a abordat

> „[...] toate problemele eterne ale vieţii acesteia, care în orice colţ al lumii rămân aceleaşi şi se deosebesc pretutindeni numai prin felul în care sunt înţelese. Cunoscător adânc al literaturii universale, al marilor filosofi, cu deosebire germani, Eminescu a fost, în viaţa lui întreagă, preocupat de enigmele firii, cărora geniul său cerca să le dea dezlegare. În lanţul gânditorilor universali el apare ca un gânditor nou străbătând profunzimi fără fund, înălţându-se în regiuni fără margini. Şi aceste preocupări ale lui le-a exprimat *româneşte* [...]" (*ibidem*).

BDD-A13542 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:15 UTC)

Astfel, expresia însăşi a limbii române s-a lărgit (ca o haină strâmtă şi nedeprinsă încă să cuprindă astfel de idei),

> „[...] a devenit accesibilă pentru orice conținut. Căci Eminescu nu-i filosof rece şi logician liniştit, ci înainte de toate omul elanului sufletesc, artistul pasionat, care rupe zăgazuri şi creează forme nouă. Niciodată pasiunea omenească n-a pătruns în versuri româneşti cu atâta putere elementară şi comunicativă, pe care nimic nu e în stare s-o înlănțuie, decât doar simțul pentru frumos, armonia în care e exprimată" (p. 529–530).

Elocventă este pledoaria lui S. Puşcariu pentru modul în care M. Eminescu vedea „primejdia străinismului", ceea ce cu îndârjire a fost de atunci şi până astăzi numit xenofobie („profesează o xenofobie generală" zice Ion Vianu), fiindcă este un „consevator absolut, urăşte liberalismul" (în perioada „Curierului de la Iaşi", M. Eminescu scrisese un text în care pleda pentru cosmopolism, în defavoarea „naționalilor"). S. Puşcariu consideră relevant înțelesul pe care M. Eminescu îl dă cuvântului *străin*, „vorbă românească atât de bogată în conținutul sentimental", care a „primit, pentru poporul nostru, veac după veac, un sens din ce în ce mai pregnant". Conservatorismul ţăranului român, care l-a salvat ca etnicitate independentă, „face ca *străin* să însemneze în ultimă analiză chiar şi locuitorul român din satul vecin", cum se poate vedea din doinele de înstrăinare ale fetelor de măritat. Concluzia de mult bun simț a analistului S. Puşcariu este:

> „Cam în acest sens îl întrebuințează Eminescu. Primejdia străinismului el n-o vede, decât arare, în popoarele învecinate şi e unul care a înțeles că de la străinii mai înaintați în cultură putem primi influențe, întru cât ele sunt potrivite cu firea noastră" (p. 530).

În textul Conferinței din 1909, Sextil Puşcariu dovedeşte un acut spirit critic vizionar, avertizându-şi contemporanii că

> „[...] este o nedreptate strigătoare la cer de a strivi un suflet atât de complex ca al lui Eminescu în cuvântul atât de palid şi unilateral «pesimist»!" (*ibidem*).

După tonul persiflator al rândurilor care condamnă „etichetarea" cu orice preț a exponatelor dintr-o imaginară galerie literară, putem deduce că, pentru inspiratul exeget, şi termenul „romantic", obstinat alipit până azi de numele lui Mihai Eminescu, este o blocadă interpretativă ce se cere încă asaltată, cu mai multe şi mai diverse mijloace. Ideea, deşi implicită, este de o mare deschidere şi modernitate, consfințind simțul previzionar al lui Sextil Puşcariu.

Condeiul tânărului profesor şi critic are o vioiciune şi o fină ironie care merită consemnată şi sub aspect stilistic:

> „Să-mi dați voie să fac abatere de la această clasare [respectiv Eminescu pesimist], căci mi se pare că nu e nimic mai nepotrivit decât a face din istoria literaturii unui popor o galerie împărțită în odăițe în care scriitorii se înşiră ca nişte figuri de ceară etichetate. De intri, ai la stânga pe cei ce-au scris proză, iar la dreapta pe poeți. La aceştia ia acces pe uşița pe care scrie «lirici» sau pe cea cu inscripția «epici». Şi, dând perdeaua la o parte, vei găsi figuri imitate în ceară desăvârşit, în afară de suflet, în locul căruia li se

BDD-A13542 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:15 UTC)

agață de gât un carton cu inscripții ca «pesimist», «optimist», «romantic», «realist», «decadent» sau chiar «poporanist»" (*ibidem*).

Şi, mai departe, Sextil Puşcariu explicitează complexitatea sufletului eminescian, aproape de felul în care mult mai târziu Lucian Blaga va vorbi despre sufletul românesc călător sub zodii „dulci-amare":

„A fost pesimist, cum nu se putea să fie altfel un suflet atât de pasionat ca al său, osândit de la fire să simtă însutit durerea oricărei nedreptăți, dar cu acelaşi drept putem spune că cel ce a scris *La arme!* a fost un optimist, ce credea cu tărie că în poporul nostru este putere de viață şi fapte mari şi şi-a cheltuit o uriaşă parte din puterea sa de muncă pentru a-l îndruma consecvent, prin înțeleptul său scris pe căile fericitoare" (*ibidem*).

La fel, observă criticul, M. Eminescu a fost romantic, dar şi realist**,** citând versurile celebre din *Venere şi Madonă (Suflete! De-ai fi chiar demon, tu eşti sfântă prin iubire, / Şi ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond)*:

„Acesta-i cel mai frumos imn ce se putea aduce realității, dreptului ei de a fi aşa cum este! Nu, Eminescu n-a fost ca acel maestru al antichității care-a sfărmat brațele Venerei sale găsite la Milo, el n-a distrus, ci a creat numai, a creat însăşi poezia românească!" (p. 531).

Substanța sufletească intimă a lui Eminescu trebuie subsumată prioritar, ca în cazul nici unui alt român, „inconştientului" stilistic românesc şi „personanțelor" acestuia, spune L. Blaga, mult mai târziu, în 1944. E adevărat însă că revelarea matricei stilistice româneşti a „fost înlesnită de o inducție catalitică", respectiv de cultura germană. Sextil Puşcariu nota şi el, cu decenii înainte, că Mihai Eminescu a „înțeles chiar că de la străinii mai înaintați în cultură putem primi influențe, întru cât ele sunt potrivite cu firea noastră". Contribuția exegezei lui S. Puşcariu din textul discursului omagial din 1909 constă tocmai din puterea de complinire a argumentelor invocate în favoarea suprapunerii duhului eminescian cu sufletul românesc, analiză şi problematică care dezvoltă şi aspectul limbii ca expresie integrală, a perfecționării ei, a descoperirii formelor ideale, într-un cuvânt crearea limbii poetice româneşti. Totodată, S. Puşcariu are observații şi nuanțări, actuale prin prospețimea lor, privind principiul teoretic al naționalității în artă, dezbătut, cum se ştie, în multe articole eminesciene.

Analistul în care se transfigurează autorul discursului ține să precizeze că studiile acestea au fost făcute „cu luciditatea unei minți creatoare şi cu sufletul admirator al unui mare poet", aşa încât substanța ideatică prinde viață,

„[...] primeşte de la sine nota aceea particulară care-i aparține numai ei, care nu se poate găsi la nici un alt popor din lume, care formează partea de prinos ce o putem aduce noi la marea operă de cultură universală" (p. 529).

Mai mult, sufletul românesc este în duhul eminescian şi atunci când el înseamnă o matrice de gândire, o *forma mentis* aş zice, pentru „motive vecinic umane"

BDD-A13542 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:15 UTC)

„[...] şi mai ales limba – adaugă S. Puşcariu – care prin cuvintele populare şi bătrâneşti strâng în forma lor românească noţiuni universale, acomodându-le la felul cum ele au fost pricepute şi exprimate de români în curs de multe sute de ani” (*ibidem*).

Acuitatea observaţiei lui Puşcariu asupra mentalităţii româneşti specifice prin care Mihai Eminescu tratează temele universale este de o limpezime aparte şi are o viziune modernă, afină cu actualitatea părerilor pe care le împărtăşesc, precum şi cu arealul de argumente din viziunea lui T. Vianu, însemnat exeget al operei poetului, şi care explică românismul eminescian prin aceea că el este tocmai punctul în care se întrunesc „înrâuririle formaţiei sale cu vâna care urcă din straturile adânci ale inspiraţiei populare şi poate din *amintirile depuse în sânge* [subl. n.]” (Vianu T. 1974, p. 64–65).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Bot 2003 = Ioana Bot, *Istoria şi anatomia unui mit cultural*, în Ioana Bot (coord.), *Mihai Eminescu, poet naţional român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003.

Blaga 1944 = Lucian Blaga, *Spaţiul mioritic* în *Trilogia culturii*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1944.

Caracostea 1980 = D. Caracostea, *Contribuţia noii generaţii*, în idem, *Arta cuvântului la Eminescu*. Ediţie îngrijită, note, addendă bibliografică şi indice de nume de Nina Apetroaie. Studiu introductiv de Ion Apetroaie, Iaşi, Editura Junimea, 1980.

Marian 2003 = Rodica Marian, *Hermeneutica sensului. Eminescu şi Blaga*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2003.

Marian 2003a = Rodica Marian, *Despre ambivalenţa emiesciană. Mărcile coexistenţei plutonicului cu neptunicul*, în Marian 2003, p. 5–22.

Marian 2003b = Rodica Marian, *Sextil Puşcariu despre Eminescu. Cernăuţi. 1909*, în Marian 2003, p. 101–108.

Popovici 1968 = D. Popovici, *Poezia lui Mihai Eminescu*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1968.

Puşcariu 1909/1974 = Sextil Puşcariu, *Mihai Eminescu*, în „Junimea literară”, VI, 1909, nr. 7–8, p. 130–135; reprodus în Puşcariu 1974, p. 525–531.

Puşcariu 1974 = Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*. Ediţie de Ilie Dan. Prefaţă de G. Istrate, Bucureşti, Editura Minerva, 1974.

Vianu I. 2013 = Ion Vianu, *Umilire şi exaltare*, în „Apostrof”, XXIV, 2013, nr. 5 (276), p. 6 (traducere a unui articol apărut la Viena în mai 2013 în revista „Wespennest”).

Vianu T. 1974 = Tudor Vianu, *Mihai Eminescu*, Iaşi, Editura Junimea, 1974.

SEXTIL PUŞCARIU’S VIEW ON M. EMINESCU’S WORK
(*Abstract*)

The national character of M. Eminescu’s work has often been overemphasized by Eminescu scholars, although such assessments have not always been grounded in evidence from the authentic lyrical roots of autochthonism. Sextil Puşcariu, outstanding linguist and scholar, was among the first specialists to deserve praise for an insightful and appropriate interpretation of Eminescu’s ‘Romanianness’. In an early article, Sextil Puşcariu set out to prove, in objective restrained terms (unlike so much declamatory and bombastic Eminescu criticism at the time), that the poet undeniably belonged to Romanian spirituality.

BDD-A13542 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:15 UTC)

Puşcariu's remarks on the specific Romanian mentality through the lenses of which Eminescu wrote about universal themes are especially powerful and indicate a modern vision which has been confirmed by some contemporary Eminescy scholars. Puşcariu's insightful interpretation is also corroborated by T. Vianu, a major critic of Eminescu's work, who explains Eminescu's Romanian-ness as a result of the meeting point between "his cultural formation and the roots that spring from the deep well of folkloric creativity and perhaps from *the memories kept in the blood*".

Cuvinte-cheie: *pesimist, optimist, romantic, realist, tradiţionalist.*
Keywords: *pessimism, optimism, Romanticism, realism, traditionalism.*

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21
rodi.marian@gmail.com

BDD-A13542 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:15 UTC)